

NEDİM'İN ŞİİRLERİNDE GECE

Night in Nedim's Poems

Mustafa Yunus GÜMÜŞ*

ÖZ: İnsan hayatının önemli zaman dilimlerinden olan gece, divan şiirinde de sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Birçok insan için sadece uyku ve istirahat ile sınırlı olan gece; şiirlerde aşk, eğlence, şarap gibi farklı unsurlarla birlikte ele alınmış ve şairin duygularını yansıtmada kullandığı önemli bir mefhum olmuştur. Aşk acısıyla inleyen âşık için bitip tükenmeyen bu zaman dilimini, eğlence düşkünleri dört gözle bekler. Bazı insanlar için korku ve ıstırap yaşatan gece bazı insanlar için arzularını gerçekleştirme fırsatını vermektedir. Çalışmamızda, güzellere ve eğlenceye düşkün olan Nedim'in, şiirlerinde geceyi hangi kavramlarla ilişkili kullandığını; gece kavramının şairin zevk, arzu, endişe, öfke ve korku duygularını nasıl şekillendirdiğini örnek beyitler ile ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Nedim, Zaman, Gece

ABSTRACT: Night, which is one of the important time periods of human life, is also a concept frequently used in divan poetry. For many people, the night is limited to sleep and rest; In poetry, it was handled together with different elements such as love, entertainment and wine, and it became an important concept used by the poet to reflect his feelings. For the lover who is groaning with the pain of love, this time period, which is not ending, is waiting for the entertainment lovers. The night, which creates fear and suffering for some people, gives the opportunity to realize their desires for some people. In our study, we will try to show how Nedim, who is fond of beauty and entertainment, uses the concepts related to the night in his poems; and how the concept of the night shapes the feelings of pleasure, desire, anxiety, anger and fear with in exemplary couplets.

Keywords: Divan Poetry, Nedim, Time, Night

Giriş

Toplumsal hayatın kaderi olarak değerlendirilen zaman, birçok disiplinde olduğu gibi edebiyatın da önemli öğeleri arasındadır. İnsanın doğumundan ölümüne kadar geçirdiği değişim ve gelişim ancak zaman içinde anlam kazanır. Süresi ve sınırı bulunmayan, devam eden bir olgu olan zamanın bu

* Dr., Türk Dili ve Edebiyatı, mygumus@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2432-2955

Geliş Tarihi / Received: 02.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 17.05.2020
Yayın Tarihi / Published: 14.07.2020

özelliği, edebî metinlerdeki kurmaca dünya için de geçerlidir.¹ Forster'a göre kurmaca eserler bir zamana bağlı olmalıdır.²

İnsan için önemli bir zaman dilimi olan gece, insanlık tarihi boyunca değişik inanışların konusu olmuş ve insanları birçok şekilde etkilemiştir. Biyolojik olarak gece karanlığında görme yetisi kısıtlı olan insan, karanlıktan korkar. Ateşin icadı ile ateş, insanın geceye karşı en önemli yardımcısı hâline gelir.³ Eski inanışlara göre insanları korkutan varlıklar geceleri ortaya çıkar, bu varlıkların insanlara ve hayvanlara zarar verdiklerine inanılır. Bundan dolayı gece, insanlar için korku unsurlarının hâkim olduğu bir zaman dilimidir ve bundan dolayıdır ki insanlar bu süre zarfında yapacakları faaliyetleri sınırlamışlardır.⁴

Türkçe bir kelime olan gece⁵, sözlükte “genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağaruncaya kadar geçen süre, tün, şeb; bu süre içindeki karanlık” olarak tanımlanmıştır.⁶ *Gökbilimleri Terimleri Sözlüğü*'nde gece “gün kararmasından gün ağarmasına dek geçen zaman aralığı” şeklinde geçer.⁷

Divan şiirinde şairler gece anlamına gelen Türkçe “tün”; Arapça “leyl/leyle”, Farsça “şeb”; akşam anlamına gelen Türkçe “akşam”; Arapça “mesâ”; Farsça “şâm” kelimelerini gece anlamına gelecek şekilde kullanmışlardır. Bununla birlikte Nedîm'in divanında üç yerde “dün gece” anlamına gelen “düşîne” kelimesi bulunmaktadır. Birbirine zıt olan *gece gündüz, rûz u şeb, leyl ü nehâr, şâm u seher* yapıları birlikte kullanılmak suretiyle zamanın sürekliliği vurgulanmıştır.⁸

“Gece” kelimesi *Kur'an-ı Kerim*'de 114 defa geçmektedir. Birçok yönden vurgulanan gece ile ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

¹ Ahmet İçli, *Mihr ü Mâh, Gelibolulu Mustafa Âli, İnceleme-Metin*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2009, s. 216.

² Edward Morgan Forster, *Roman Sanatı*. Çev. Ünal Aytür, İstanbul, 1982, s. 43.

³ Adem Öger - Kübra Yıldız Altın, “Uygurlarda Şamanizmden İslama Kötü Ruhların Dönüşümü”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2016, s. 15.

⁴ Gülsüm Funda Boztopraklı, *Divan Şiirinde Gece (XV.-XVI. yüzyıl)*, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Mersin, 2017, s. 3-5.

⁵ Osman Kabadayı, *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Kırıkkale, 2007, s. 131.

⁶ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2011, s. 911.

⁷ Abdullah Kızılrımk, *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 33.

⁸ Hanife Dilek Batıslam, “Mihrî Hatun Divanı'nda Gece”, *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 344; Ömer Yaraşır, *Nedim Divanı Tahlili*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Edirne, 1996.

“Apaçık Kitab’a andolsun ki biz onu mübârek bir gecede indirdik.”
(Dûhan:2-3)

“Uygunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.” (Nebe:9-11)

“O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır.” (Furkan: 47)

“O, gece ile gündüzü birbiri ardınca kılandır; öğüt alıp düşünmek isteyenler ya da şükretmek isteyenler için.” (Furkan: 62)

“Görmediler mi, Biz geceyi onda sükûn bulmaları için, gündüzü de aydınlık(la görsünler) diye yarattık. Şüphesiz, iman eden bir kavim için bunda ayetler vardır.” (Neml: 86)

“Görmüyor musun ki gerçekten Allah, geceyi gündüze bağlayıp katar, gündüzü de geceye bağlayıp katar. Güneş ile Ay’ı emre amade kılmıştır. Her biri, adı konulmuş bir süreye kadar akıp gider. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Lokman: 29)

“Sen de sabah akşam O’nun rızasını isteyerek Rablerine dua edenlerle birlikte sabret. Dünya hayatının (aldatıcı) süsünü isteyerek gözlerini onlardan kaydırma. Kalbini Bizi zikretmekten gaflete düşürdüğümüz, kendi ‘istek ve tutkularına (hevasına)’ uyan ve işinde aşırılığa gidene itaat etme.” (Kehf: 28)

Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de Türkçe anlamı gece olan “Leyl” adlı bir sure de bulunmaktadır.

Mevlâna, “Geceleri yürü! Çünkü gece sana sırlar yolunu gösterir. Çünkü gece yabancı gözlerden gizlenmiştir. Gönül aşka, gözler uykuya dalınca sabaha kadar sevgimizin güzelliği ile karşı karşıya geliriz.”⁹ diyerek birçok güzelliğin geceyle ortaya çıkacağını vurgular. Yine Mevlâna, *Divan-ı Kebir* adlı eserinde geceyle ilgili şunları söyler:

Gönülleri aydın erlerin canlan gönül nuruyla geceyi aydınlattılar.
Hintliye benzeyen gece, o Türk çadıra geldi diye nâralar atarak kaçtı.
Güzelim oyunlarla beydak gider, ferzin olur; o kutlu yüzünü

شب روکه شیت راهبر اسرار است⁹
زیراکه نهان ز دیده اغیار است
دل عشق آلود و دیده ها خواب آلود
تا صبح جمال یار ما را کار است
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Rubailer I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1974, s. 61.

sayesindeyse beydak gitti de şah oldu. Geceleyin ruhlar, makamlarına ulaşır; maksatlar hâsıl olur, gecenin kadrini bilip anlayan kişi, gündüz gibi aydın bir gönül elde eder. Ey gündüz mahşer günü müsün yoksa? Ey gece, Kadir gecesi misin yahut da Musa'nın Tanrı tecellisine mazhar olduğu ağaç mısın sen? Geceleyin ay, yıldızları harman eder. Ey gün! Yürü, git artık, bak, saman uğrusunun yolu sümbüle burcunun yüzünden samanlarla doldu. Beden kuyusunda gaflete düşme, gökyüzü kovasına yapış; Yusuf o kovayı tuttu da kuyudan kurtuldu, mevkie erdi, devlete erişti. Mustafa gibi karanlık gecede aralık aramaya bak, çünkü o padişah bir gece Miraç etti de eşsiz benzersiz bir hale geldi. Gece yüzünden âlem sustu, sen de artık tez canla aramaya, aktarmaya koyul çünkü ses, gürültü, halvet yurdunun huzurunu kaçıır.¹⁰

Eski Türkler önce gecenin geldiğini ve sonra gündüzün onu aydınlattığını düşünürler. Zaten gece ve gündüz kavramları “tün” ve “kün” hâliyle birçok yerde birlikte kullanılmıştır. Gece, gündüzün zıddı olarak değerlendirilmiştir: “Tün, künün karşısı ol.”¹¹

Türk kültüründe önemli bir zaman dilimi olan gecenin, geçmişten günümüze değin dinî, sosyokültürel birçok ritüelin yapıldığı bir zaman dilimi olarak ayrı bir anlamı vardır. *Atabetü'l-Hakayık*'ta gece şu şekilde geçmektedir:

Yarattı ol ugan, tününg kündüzüng,
Udup biri bikre, yorır öng songa,
Tünetür tününgni, kününg kiterip,
Tününg kiterip, baz yaratur tanga!

(O Kadir-i Mutlak'ın senin için yarattığı gece ile gündüz birbiri ardınca bir uyum içinde gelir gider durur. Kadir Mevla gündüzü giderip geceyi kondurur, geceyi giderip tekrar tan yerini açartır.)¹²

Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı *Divanü Lügati't-Türk*'te gece ve gündüz birlikteliği ve gece şu şekilde geçer:

Teñri ajun törütti
Çıgrı ediz tezgünür

¹⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957, s. 66.

¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 448.

¹² Edip Ahmed Yükneki, *Atabetü'l-hakayık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 42.

Yılduzları çerğemiş
Tün kün üze yörgenür (DLT 417/ 327).

(Tanrı dünyayı yarattı, felek sürekli döner, yıldızlar sıralanıp
gece ve gündüz üzerine sarılır.)¹³

Ajun tüni kündüzi yelkin keçer
Kimni kalı satgasa küçin gewer

(Zamanın günleri ve geceleri misafir olarak geçer; o, bir
kimsenin üzerine uğrasa basıp geçse onu zayıflatır.)¹⁴

Tün karardı.

(Gece karardı.)¹⁵

Tün kün birle karıştı.

(Gece ve gündüz karşı karşıya geldi.)¹⁶

Gece düzenlenen eğlenceler, Türk kültürü açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle Osmanlı'da gece, dinî bir hüviyete de sahiptir. Hilalin gözetlenmesiyle başlayan Ramazan ayı camilere asılan mahyalar, davullarıyla dolaşan tellallar, iftar sofraları, teravîh namazı ve sonrası birtakım eğlenceler geceyi renklendirir. Bu etkinlikler Ramazan geceleri boyunca devam eder.¹⁷

Türk şiirinde zaman, genellikle aşk ile ilgili mazmunlar etrafında şekillenmiştir. Sanatçıların şiirlerinde anlattıkları birbirine benzemekte, zaman ve mekân gibi unsurlar aynı özelliklerle yer almaktadır. Ortak hayaller, mazmunlar ile teşekkül eden edebiyat, gerçek hayatın biraz gerisinde kalmış ve şahsi zaman belirsizleşmiştir.

Nedîm'in Şiirlerinde Gece

Şiirlerinde şen, keyifli ve hayata bağlı olması yönüyle dikkat çeken Nedîm, yaşadığı dönemin sosyal hayatını şiirlerine büyük bir samimiyetle yansıtmıştır. Onun şiirlerindeki bu samimi duygular ve serbestlik sayesinde

¹³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugati't-Türk Tercümesi*, Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. II/303.

¹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *age.*, s. III/288.

¹⁵ Kaşgarlı Mahmud, *age.*, s. II/97.

¹⁶ Kaşgarlı Mahmud, *age.*, s. II/97.

¹⁷ G. F. Boztopraklı, *age.*, s. 6.

şair, şiirlerinde Lale Devri'nin gece hayatından, meclislerinden ve âdetlerinden bahsettiğini görüyoruz.¹⁸

Şiirlerinde İstanbul halkının konuşma kalıplarından ve günlük dildeki kullanımlarından faydalanan şair, yaşadığı topluma ait unsurlara oldukça fazla yer vermiştir. Nedîm'in bu yönü, Sebk-i Hindî'nin halkın günlük konuşma dilinden faydalanma, yaşadığı çevreye ait unsurları şiire yansıtma özellikleriyle benzerlik göstermektedir.¹⁹ Sebk-i Hindî'nin özelliklerinden biri olan çoklu duyulama ile ilgili örneklere de şairin gece ile ilgili beyitlerinde rastlamaktayız. Örneğin aşağıdaki beyitte “uykunun kokusu” anlamına gelen “bûy-ı hâb” tamlamasında herhangi bir duyu fonksiyonuna sahip olmayan bir kavrama, koku alma özelliği yüklenmiştir. İlk mısradaki “şeb-zindedâr-ı sohbet” ve “nergis-i mest” tamlamalarıyla birlikte değerlendirildiğinde “buy-ı hâb” tamlamasının çağrışımsal göndermesi ortaya çıkar:

Aceb ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin
Henüz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar (G. 16/3)

Hint üslubu şairlerinin ek+kelime ve kelime/ek grubu şeklindeki redifler²⁰ Nedîm'in gece ile ilgili şiirlerinde görülmektedir (bk. Msmt. 7/1, G. 8/1, G. 81/4, G. 34/2, G. 77/5).

Eğlenceye, şaraba ve güzellere düşkün olan Nedîm için gece oldukça önemlidir. Nedîm divanında geceyi ifade eden ve gece ile ilgili kavramların kullanımı şu şekildedir:

şeb	29	bir gece (2), her gece (4), bu gece (3), dün gece (2), o gece, (onun) gecesı, helvâ gecesı	14
gece	13		
ahşam	6		
leyl	1	şâm-ı deycûr, şâm-ı garîbân, şâm- gam (2)	4
düşîne	3		
gece gündüz	2	şeb-i derd ü mihen,şeb-i helvâ, şeb-i yeldâ, şeb-i meh-	11
şeb ü rûz	1		

¹⁸ Hasibe Mazıoğlu, *Nedîm'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s. 40-43.

¹⁹ Cafer Mum, “Sebk-i Hindî’de Beyit Yapısı, Paradoksal İmajlar ve Çoklu Duyulama”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, Haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2009, s.119.

²⁰ İsrail Babacan, *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslubu)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s.143.

rûz u şeb	8	tâb, şeb-i gam, şeb-i âzîne, şeb-i vasl, şeb-i rûze, târiki-i şeb, bûm-i şeb, nîm-şeb	
şâm u seher	3		
subh u şâm	1		

1. Gece-Eğlence

Nedîm'in yaşadığı dönem olan Lale Devri²¹, Osmanlı tarihi boyunca eğlence hayatının en hareketli olduğu dönemdir. Bundan dolayı eğlenceye düşkünlüğü ile bilinen Nedîm'in şiirlerinde eğlencenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Coşkulu gece eğlencelerinden bahseden şair, bu eğlencelerdeki mutluluk dolu seslerin geceyi aydınlatarak daracık sokakları bir nur denizine dönüştürdüğünü söyler:

Dün gece cûş-ı safâdan oldu bir deryâ-yı nur
Kûçe-i ney mâh-tâb-ı şû'le-i âvâz ile (G. 141/2)

Eğlence meclisleri, genellikle geceleri düzenlenir. Meclisteki içki ve eğlence, geceyi güzelleştiren unsurlardır. Böyle gecelerin kendi meşrebine uygun olduğunu belirtmesine rağmen şair, gecenin bitmesinden korkar ve feleğin nazarından sakınır:

Bedr-i tamâma tek nazarın değmesin felek
Meclisde 'ayş u nûş bu şeb meşrebimcedir (G. 13/3)

Mutrip, meclisin önemli unsurlarından biridir. Aşağıdaki beyitte Nedîm, mutribin kucığında tutarak çaldığı tamburu, hafifmeşrep bir güzele benzetir. Tambur, gece boyunca mutribin kucığından hiç inmemiştir²²:

Zevklendik gece tanbûru biraz söyletdik
Mutribin inmedi zâlim ser-i zânûsundan (G. 4/2)

Zevk ve eğlence ile geçen geceler ve gündüzler şairi oldukça bahtiyar eder. Meclis sahibinin cömertliği, şairin mutluluğunu artırır. Ona göre meclisteki zevkusefa ve sohbetler geceleri Kadir gecesi; gündüzleri bayram gününe dönüştürmüştür:

Bi-hamdi'llâh ki âlem yine mesruru'l-cenân oldu
Açıldı gül gibi mahzûn gönüller şâdmân oldu
Efendimiz bulup sıhhat pür etdi âlemi behcet

²¹ Lale Devri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 1973.

²² Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Amil Çelebioğlu için Yazdıklarım*, Hiperyayın, İstanbul, 2017, s. 83-84.

Safa vü zevk ü sohbet âlem içre râyegân oldu
Olup her gecemiz kadr oldu her bir rûzumuz bayram
Ruh-ı zîşt-i keder âyîne-i dilden nihân oldu
Küsûf-ı ‘illet olup ber-taraf cism-i şerîfinden
Yine çün mihr-i enver âleme pertev-feşân oldu
Aman şevketlü hünkârım bu gamla biz neler çekdik
Gece gündüz işimiz nâle vü âh u figân oldu
Efendim cum’alarda görmeyüp vech-i hümâyûnun
Gözümüz kanlu yaş akıtmada çün erguvân oldu
O günlerde koyup yüz yerlere dergâh-ı Bârîde
Der idik kim ilâhî hâlimiz gâyet yaman oldu
Veliyy-i ni’metimiz pâdişâhımız efendimiz
Misâl-i nûr-ı nezzâre gözümüzden nihân oldu
Der-i Hakda bi-hamdi’llâh du’âmız müstecâb oldu
Hele cism-i şerîfin sıhhat ile kâm-yâb oldu (**Msm̄t. 1/1**)

Bu eğlencelerdeki “helva sohbetleri”, insanların kaynaşmasını sağlayan önemli faaliyetlerdendir. Bu meclislerde hikâyeler anlatılır, oyunlar oynanır, maniler söylenir.²³ Lâle Devri’nin önemli eğlencelerinden olan bu sohbet meclislerine devlet büyükleri de teşrif etmektedir. Bu toplantılarda bir yandan helva ikram edilirken diğer yandan devrin önemli şairleri şiirlerini okurlar. Aşağıdaki beyitte Nedîm, helva gecesine katılmanın mutluluğunu ve heyecanını yansıtmaktadır. Devranın herkesin muradına göre dönmesini isteyen şair, bu toplantıların sürekli olmasını diler:

Bu gûne sad şeb-i helvâya edesin teşrîf
Hemîşe vefk-ı murâdınca devr ede devrân (**K. 32/15**)

Helva sohbetlerinin lezzeti, meclis sahibini oldukça memnun eder. Bu durumu gören şair, kendi mutluluğunu da yansıtmak için meclis sahibinin her gecesinin şevk ve sevinç ile geçmesi için dua eder:

Âsafâ sen sohbet-i helvâda şîrîn-kâm olup
Her şeb-i kılın nice şevk u meserretle güzâr (**K. 30/16**)

Bahar gecelerinde kurulan helva meclisleri, sevgiliyle birlikte olmanın verdiği mutluluk ve huzur Nedîm’in duygularının coşmasını sağlar. Ona göre bu eğlence meclisinin yapıldığı ışıklı gecelere çok fazla kişi kavuşamaz.

²³ Hacı Kırmık, 16. yy. *Sonrası Osmanlı Toplumunda Eğlence Kültürüne Genel Bakış*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019, s. 10.

Öyle mübarek bir zamandır ki bu zaman, binlerce ay gibi parlak yüzlü güzel, mecliste dönmektedir:

Habbezâ hurrem bahâr-ı zevk ü şâdî vü tarab
Kim bu helvâ bezmini reşk-i çırâğân eyledi
Habbezâ şâdî ki bu rûz-ı tarab-zânın şebîn
Zülf-i anber-rîz-i cânân ile yeksân eyledi
Böyle bir rûz-ı sa'îdin mislini az gördü çarh
Gerçi kim çokdan zemîn üstünde devrân eyledi
Az erişdi Hak budur kim böyle nûrânî şebe
Gerçi kim gerdun hezâran mâhı tâbân eyledi
Böyle bir vakt-i mübârekdir bu kim bu sâlde
Hak onu eyyâm-ı ıyd-âsâ nümâyân eyledi (K. 26/3-7)

Böyle bir şebdir bu kim te'sîr-i yümn ü behceti
Şevk ile böyle Nedîmi menkabet-hân eyledi (K. 26/37)

Nedîm için şarap içip sarhoş olmadan hayattan zevk almak mümkün değildir. Ona göre Cuma gecesi zil zurna sarhoş olmayan kişinin hayırlı sabahların feyzinin neşesini idrak etmesi mümkün değildir:

Neş'enin feyz-i sabâhü'l-hayrın idrâk eylemez
Etmeyen meşk-i siyeh-mestî şeb-i âzînedede (G. 118/3)

Coşku ve mutluluk dolu gecelerden uzak kalmak, şairin hüzünlenmesi için yeterli bir nedendir. Çünkü o, eğlenceli günlerin verdiği hazı unutmamıştır. Nedîm, bu üzüntüsünü ifade ederken vurmalı çalgılardan olan def'e neden dövünmediğini sorar:

Kanı o geceler o tarablar terâneler
Ey def anup o zevki döğünmez misin dahi (G. 156/3)

Şevk ü tarab²⁴, musikide bir makamdır. Şair, bu makam ile söylenen şarkıların nağmelerinin, gece gündüz demeksizin, dinleyenleri hararetlendirdiğini söyler:

Germ olup şâm u seher şevk u tarab hengâmesi
Bülbül olsun gülsitânında Nedîmin hâmesi
Destine her gün sunulsun bir meserret-nâmesi
Pertev-i lûtfunla Şevk-âbâdı kıldın şevk-yâb (Msmt. 14/3)

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Semih Özdemir, "Şevkitarab ve Canfezâ Makamları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Canfezâ'dan Doğmuş Bir Şevkitarab mı Yoksa Şevkitarab'da Kaybolan Bir Canfezâ mı?", *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, S. 1, 2017, s. 61-86.

2. Gece-Sâkî

Sâkî, meclisin en önemli ögesidir ve meclisi yönetir. Sakinin beyaz gerdanı ve sunduğu kadehin beyaz camı, gecenin kasvetli ve karanlık havasını aydınlatmakla kalmaz; aynı zamanda ay ışığı altındaki eğlencenin verdiği mutluluğu ikiye katlar:

Beyâz-ı gerden-i mînâ vü gerden-i sâki
Safâsın etdi dü-bâlâ bu gece mehtâbın (G. 75/3)

Meclis ehli sakiye muhtaçtır. Şair, güneşin ışığını sakinin kadehinden aldığı düşünmektedir. Ona göre dünyayı aydınlatan, sakinin kadehidir. Dert ve mihnet gecesinde sakiden beklenen, meclis ehline kadehler sunmasıdır. Çünkü onların gözünü karanlıktan ancak onun kadehi kurtarabilir:

Sâkiyâ pertevi câmından alırken hurşîd
Çeşmimiz târ ede lâyük mî şeb-i derd ü mihen (K. 2/18)

3. Gece-Sevgili

Divan şiirinde aşk kurgusunun en önemli ögesi sevgilidir. Şairlerin yükledikleri misyon gereğince sevgili, şiirdeki en güçlü tip olup sultanları bile kapısında bekletir. Güç ve otoriteyi elinde bulunduran sevgili, âşığa karşı vurdumduymaz ve acımasızdır.²⁵

Nedîm’i diğer şairlerden farklı kılan yönü onun şuhane tarzda söylediği şiirleridir. Onun bu yönü, şiirlerindeki gece kavramı üzerinde de etkili olmuştur. Hayata zevk ve eğlence gözüyle bakan şair, güzellere karşı duyduğu isteğini açık bir şekilde söylemekten çekinmez. Nedîm, sevgilinin yokluğunun karanlıktan farksız olduğunu, bu durumun onu sabahlara kadar ağlattığını ifade eder. Çünkü onun için gece demek sevgiliyle geçirilecek güzel vakitlerdir:

Târ olur görmez isem çeşmime sensiz âlem
Gece tâ subha dek ağlatdı beni derd ü elem
Fîkr ü gam cânıma kâr eyledi bilmem bilmem
Âh hercâyî koculdun mu ki ağyâre ‘aceb (Msmt. 13/3)

Nedîm’e göre sevgili ile geçirilen zaman, zamanların en güzelidir. Kimsenin olmadığı bir yerde ve zamanda sevgiliyle birlikte olmanın verdiği hazzı anlatan şair, dudaklarından öptüğü güzelin karanlık gecesine parlak bir ay gibi ansızın doğduğunu söyler:

²⁵ Hüseyin Gönel, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. V, 2010, s. 209.

Yine tenhâ elime girdi hele cânânım
Bûs edince lebini ağzıma geldi cânım
Gece yıldız sayar iken bu dil-i nâlânım
Doğdu nâ-gâh güneş gibi meh-i tâbânım (Msm. 23/1)

Nedîm'in hayata bakışı gereği sevgili ile ilgili her hayal ve düşünce, gece ile alakalıdır. Gece meclislerinde sevgili, âşıktan başka herkesle yakın bir ilişki içindedir. Başkalarıyla kucaklaşan, sarmaş dolaş olan sevgilinin bu vurdumduymazlığı ve acımasızlığı âşığın sitem etmesine neden olur. Nedîm, başkalarının canına can katan sevgiliden kendisine de aynı ilgiyi göstermesini ister:

Kocup her şeb miyânın cânına cân katmada ağyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır (G. 26/6)

Âşık, ağyar korkusundan sürekli sevgilinin peşinden koşar. Onunla birlikte vakit geçirdiği gecelerde sabaha kadar sevgilinin başında bekler. Çünkü şair, sevgilinin başkalarıyla birlikte zaman geçirmesinden çekinmektedir. Geceye mutsuz başlayan şair, mutsuz bir şekilde sabahlar:

Âğyâr korhusundan efendim bilir misin
Meclisde tâ-be-subh nigezbânın olduğum (G. 81/4)

Sevgili ile birlikte olma isteğini gizlemeyen Nedîm, nazlı bir güzelden bir geceliğine kendisine misafir olmasını ister.

Ey tfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim (G. 88/1)

Şair, sevgilinin yüzündeki kırmızılığı gece ortaya çıkan şafağa, sevgilinin gerdanındaki beni ise sabah yıldızına teşbih etmiştir. Ona göre sevgilinin yüzü, gecenin karanlığına doğan bir güneş gibidir:

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âl midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir (G. 34/2)

Bununla birlikte şair, dudakları şeker gibi olan sevgilinin ayva tüyelerini, helva gecesine benzetmektedir:

Hattın gelicek 'âşıkına bûse mukarrer
Helvâ gecesidir hatın ey lebleri sükker (K. 33/13)

Âşık için sevgili, güneştir ve güzelliği bakımından ay ile karşılaştırılır. Nedîm, sevgilinin aydan daha üstün olduğunu savunmaktadır ve ondan mehtaplı bir gecede ortaya çıkarak bu güzelliğini göstermesini ister. Ona

göre sevgili ortaya çıkarsa sevgilinin güzelliği karşısında ayın ne kadar değersiz olduğu da görülecektir:

Şeb-i meh-tâbda ey âftâb-ı burc-ı istiğnâ
Çıkup tahte's-semâda kadrini pest eyle mâhın gel (G. 77/5)

Başka bir beyitte şair, sevgilinin yüzünü sabaha, kıvrım kıvrım saçlarını ise geceye benzetir:

Bu rûz odur ki anun subhı tal'at-ı cânân
Şebi o tal'at-ı zîbâda zülf-i ham-der-ham (K. 25/8)

Nedîm, sevgiliyi naz mumuna benzetmektedir. Gecenin karanlığındaki ışık ne ise âşık için de sevgili aynı konumdadır. Sevgili, bu karanlık gecede âşığın gönlünü aydınlatan bir ayna görevindedir.

Sen kim gözümde nûrsun ey şeb-çerağ-ı nâz
Meh gayre gamla âyîne-i germ olur bu şeb (G. 7/2)

Nedîm'e göre sevgili, geceye ait bir unsur olan ay parçası gibidir. Sevgili, bir gece Nedîm'in yanına geleceğine dair söz vermiştir. Fakat şair hüznler kulübesine benzeyen evine sevgilinin gelip gelmeyeceği konusunda endişelidir:

Bir şeb bana va'd etdi kudümün leb-i dil-ber
Beytü'l-hazene bilmem o meh-pâre gelir mi (Kt. 68/3)

Sevgilinin kendini ay gibi gördüğünü belirten Nedîm'e göre sevgili, güzelliğini bu şekilde âşığına her gece göstermektedir. Bundan dolayı âşığın sevinmesi ve mutlu olması gerekir.

Ey hoş ol şeb kim bana 'arz-ı cemâl eylerdi yâr
Mâha kendin çarha âgûşum misâl eylerdi yâr
Tarh için ağyârı bin gunc u delâl eylerdi yâr
Elleri tağlîtde sihr-i helâl eylerdi yâr
Bî-mecâl idim ben ibrâm-ı visâl eylerdi yâr (Msmt. 7/1)

Nedîm, aşağıdaki şiirde gece yolculuğu yapan anlamına gelen *şeb-rev* kelimesini kullanmıştır. Sevgilinin bir sıfatı olarak kullanılan bu kelime, şiire farklı bir güzellik katmıştır. Yine şiirde geceye ait unsurlardan biri olan *hilal*, sevgilinin kaşları anlatılırken kullanılmıştır. Sevgiliyi aya benzeten Nedîm, sevgilinin iltifatlarına aldanmamak gerektiğini, onun sevgisinin âşığa büyük ıstıraplar vereceğini belirtir:

Mâ'il oldum bir siyeh-çerde cüvân-ı şeb-reve
Tâk-ı ebrûsun görenler benzedür mâh-ı neve
İltifât-ı yâra mağrûr olma dil verme Nedîm
Gör ne kanlar yutdurur ol meh hele bir kez seve (Nz. 8)

Sevgilinin, aydan daha güzel olması, Nedîm'in çaresizliğini gidermemektedir. Çünkü o, sevgiliyle bir araya gelip kucak kucağa olmak ister. Beyitte geçen *burç*, "Gökte Zodyak üzerinde bulunan on iki takımyıldızına verilen ad"dır²⁶ Bu takımyıldızları geceleri ortaya çıktığı zaman, ay hiç görünmez. Şair, sevgiliye sarılamayışını bu durum ile ilişkilendirmektedir²⁷:

Mâhsın mehden güzelsin belki ammâ n'eyleyim
Âh bir şeb burc-ı âgûşumda tâbân olmadın (G. 68/2)

Âşıklar, ay yüzlü sevgilinin yüzünü görmek için gece olmasını beklerler. Fakat sevgili, âşıklara yüzünü göstermez ve onlar feryadüfğanla gürültü çıkarırlar. Nedîm, sevgilinin yüzünü gizlemesini, ay tutulmasına benzetir. Ay tutulduğunda insanlar sokaklarda birtakım gürültüler çıkarırlar²⁸:

Bu şeb 'uşşâkdan ol meh yine rûyun nihân tutmuş
Ki kûyun ser-be-ser hengâme-i şâhın amân tutmuş (G. 53/1)

Hiçbir keder, sevgilinin güzelliğini örtmez. Şair, gam gecesinde ayın etrafını saran kara bulutların ayın parlaklığını gizleyemeyeceğini, onun bir şekilde kendini göstereceğini ifade eder:

Totalım ebr-i zulmet almış âgûşa şeb-i gamda
Nedîmâ ol meh-i ferhunde-tâban gösterir kendin (G. 97/4)

Şeb-i yeldâ, yılın en uzun gecesidir ve kış mevsimindedir. Şaire göre bu en uzun gecenin bahar ile birlikte olması ancak mucize ile mümkün olabilir. Fakat aşağıdaki beyitte Nedîm; *şeb-i yeldâ* ile sevgilinin saçları, sevgilinin yüzünün aydınlığı ile bahar arasında bir ilişki kurmuştur:

Mu'ciz ki mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr
Cem' oldu tutup ol ruh-i berrâkı zülf ü hat (G. 55/3)

²⁶ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2011, s. 217.

²⁷ İlyas Yazar - Orhan Kaplan, "XVIII. Yüzyıl Klâsik Türk Şiirinde Eş Anlamlı, Yakın Anlamlı ve Aralarında Anlam İlgisi Bulunan Kelimelerin Stilistik Açından Kullanımı: Şeyh Gâlib, Nedîm ve Koca Râgıb Paşa Örneği", *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 4, 2014, s. 219-241.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Fatih Köksal, "Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler" *Millî Folklor*, S. 53, 2002, 114-125.

Nedîm, gece gündüz fark etmeksizin, sevgilinin her vaktinin güven içinde geçmesini ister. *Kur'an-ı Kerim*'de Kadir gecesinin bin gecedan hayırlı olduğunu bilen şair, sevgilinin her gecesinin Kadir gecesine gibi, her gününün ise bayram olmasını diler:

Gece gündüz gece âsâyîş ile evkâtın
Her şeb'in kadr senin her günün olsun bayram (K. 10/43)

Sevgili ve âşığı birlikte olduğu bir gece meclisinde sevgilinin ısrarı, âşığı zor durumda bırakır. Sevgiliye karşı çıkma dirayeti bulunmayan âşık, ağzına kadar dolu birkaç kadehi içmek zorunda kalır ve böylece neşesi tam kıvamını bulur:

Bu şeb bir âfetin ibrâmı ile meclisde
Çekilmiş idi bir iki piyâle-i ser-şâr
Tamâm neş'eler etdikde mihr gibi tulû'
Miyân-ı meclise nakl oldu sohbet-i eş'âr (K. 7/22-23)

Tefe'ül, fal açmak anlamına gelir. Bakla, kahve telvesi ile fal bakmak yaygın olmakla beraber *Kur'an-ı Kerim* ile de tefe'ül edildiği görülmektedir.²⁹ Divan şiirinde sevgilinin yüzü mushafa benzetilir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin yüzünün hayali ile geceleri tefe'ül açtığını ve falına Leyl suresinin karanlığının çıktığını ifade eder:

Tefe'ül etmiş idik şeb hayâl-i hattınla
Sevâd-ı âyet-i ve'l-leyl geldi fâlımıza (Kt. 72/2)

Sevgili, her gece farklı kişilerle yatıp kalkmaktadır. Bu durum Nedîm'i üzer ve rahatsız eder. Şair, her gece sinisini ağyara açıp başkalarının gözlerini aydınlatan sevgiliden umudunu kesmiştir:

Kimlerin çeşmine ol sîne bu şeb nûr oldu
Nereye gitdi o hercâyî o meh-pâre 'aceb
Kimlerin yarasına merhem-i kâfûr oldu
Kandadır kanda o zâlim o sitemkâre 'aceb (Msmt. 13/1)

İlişkilerini gizleyen sevgililer, genellikle geceleyin bir araya gelirler. Onların birlikteliği kendi aralarındaki ilişkiyi sağlamlaştırdığı gibi geceyi de ihya etmektedir. Bu durumu Nedîm, sevgililerin arasındaki zevk ve şevk beratının yenilenmesi olarak yorumlar:

Duyduk iki yâr ahd berkitmişler
Bir manzarı hoş kenâra dek gitmişler
İhyâ edüp ol şebi tarabla hakkâ kim

²⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 388.

Tecdîd-i berât-ı zevk u şevk etmişler **(Rb. 2)**

Sevgili, âşığı öpmek için amber renkli tüylerinin çıkmasını, şarap içmek için ise akşam olmasını bekler. Bu durumu Nedîm, sevgilinin nezaketine yorar:

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı 'anber-fâm için saklar
Nâzüklük eyler bâdesin akşam için saklar **(G. 19/1)**

4. Gece-Âşık

Gece, sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşan âşıkların mekânıdır. Onların kederini, iniltisini, feryatlarını gece gizler. Nedîm'e göre bahtı uyandırmak o kadar da zor değildir. Bundan dolayı geceleri inleyen âşığa seslenir ve avazını daha da yükseltmesi gerektiğini söyler:

Bahtı bîdâr etmek âsândır hemân olsun bülend
Ey horûs-ı nâle-i şeb-gîr âvâzın senin **(G. 71/5)**

Âşık, sevgilinin merhametsizliğinden dolayı her gece inlemektedir. Buna rağmen sevgilinin vurdumduymazlığı devam eder. Fakat ayrılık hastası olan âşık, sevgiliye beddualar ederek onun da ayrılık derdine düşmesini ister:

Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim haber-dâr ol
Beni bîmâr-ı hicrân eyledin sen dahi bîmâr ol **(G. 79/1)**

Şairin en büyük arzusu, geceyi sevgiliyle birlikte geçirmektir. Bu isteği karşılanmayınca sevgiliye sitem eden şair, ona seslenerek sabah olduğunu hatırlatır. Diğer beyitte de durum farklı değildir. Sevgiliyle hemhal olmanın vakti olan geceyi sevgili şarap içmekle geçirmiştir. Oysa âşık, sevgiliden yatağa meyletmesini bekler. Çünkü güneş doğduktan sonra iş işten geçecektir:

Cânâ sabâh eriştiği hâtır-nişân mıdır
Senden Nedîm-i zâr dahi kâmın almadan **(G. 104/5)**

İşte subh oldu amân mestânesin kâfir yeter
Ba'd-ezîn bir lahza meyl-i câme-hâb etmez misin **(G. 73/5)**

Bununla birlikte sevgili, bir önceki geceyi başkalarıyla geçirdiğine dair imalı bir şekilde konuşur. Bunu fark eden âşık, tedirgin olur:

Bir söz dedi cânân ki kerâmet var içinde
Dün geceye dâ'ir bir işâret var içinde **(G. 145/1)**

Âşık için bir mekânın değerli olmasının nedeni, içinde sevgilinin olmasıdır. Sevgilinin olmadığı hiçbir yerin anlamı ve güzelliği yoktur. Bundan dolayı şair, sevgiliyi göremezse âlemin gözlerine karanlık

geleceğini, bu düşünce ve kederin onu sabahlara kadar ağlatacağını söyler. Elbette ki şairi korkutan şey, geceleri yanına gelmeyen sevgilinin başkalarıyla birlikte olma ihtimalidir:

Târ olur görmez isem çeşmime sensiz âlem
Gece tâ subha dek ağlatdı beni derd ü elem
Fikr ü gam cânıma kâr eyledi bilmem bilmem
Âh hercâyî koculdun mu ki ağyâre ‘aceb (Msm̄t. 13/3)

Misyonu gereği âşık, sabah akşam demeksizin sevgilinin gül yüzü karşısında bir bülbül gibi feryat edip inler. Hasret gamının yarası, âşığın gönlünde bir gül gibidir. O, her gece sabahlara kadar ağlar. Onun gözyaşları, içindeki gülün üstünde biriken hasret şebnemleri gibidir:

Eylerem bülbül gibi şâm u seher feryâd u zâr
Gülşen-i hüsnüne bülbüller gibi nâlânınam (G. 91/2)

Güldür çemen-i sînede dâg-ı gam-ı hasret
Şeb tâ-be-seher eşk-i terim şeb-nem-i hasret (G. 12/1)

Aşk sarhoşu Nedîm, sevgiliye kavuşamamanın acısını farklı bir şekilde giderir. Şair, geceleri şarap içip kendini kaybetse de akıl ve şuurunun sevgiliye doğru gittiğini söyler. Fiziksel bir hareketlilik olmasa da bu durum, her gece sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşan âşığı bir nebze rahatlatmaktadır:

Beni gird-âba salup yâra bu şeb tenhâda
Gİtdiler zevrak-ı sahbâ ile ‘akl u hûşum (G. 84/3)

Aşağıdaki şiirde Nedîm, gece meclisindeki bir durumu yansıtmaktadır. Çengin nağmelerine benzeyen âşıkların inlemeleri duyulmaktadır. Meclisin olmazsa olmazı olan sakiye duyulan hasret, meclis sakinlerine sıkıntı verir. Bunca derdin arasında birileri, şairin şarap şişesini duvara çarpıp kırmıştır. Böyle bir durumda gecenin eğlence ile devam etmesi beklenmemelidir:

Nağme-i çenge bedel dinler iken nâle vü âh
Hecr-i sâkî yetişirken bana derd-i cângâh
Bir taraftan dahi ey seng-dil ey baht-ı siyâh
Sen mi urdun bu gece şişemi dîvâre ‘aceb (Msm̄t. 13/4)

Dualar da tıpkı ahlar gibi تنها olması hasebiyle genellikle gece ile özdeşleşmiştir. Âşıkların gece yarısı ettikleri ah, göklere yükselmiştir. Bir bakıma bu ahlar, gökyüzünü mekân edinmiş ve orayı sahiplenmiştir. Nedîm, gece yarısı edilen ah’tan, sevgilinin ettiği dualar göğe eriştiğinde onları Allah’ın emaneti olarak görmesini ve gökyüzünün kemerine asmasını ister:

Âvîze kıl du'âsını tâ 'arş tâkına
Ey âh-ı nîm-şeb sana Allâh emâneti (G. 153/12)

Âşık, sevgiliye itaat etmek için hiçbir zaman ayrımı yapmaz. Âşık için sabah veya akşam arasında fark yoktur. Çünkü o, her iki vakitte de sevgiliye ram olabilir:

Ol perî-rû 'âşika râm olsa da mâni' değil
Gündüzün olmazsa akşam olsa da mâni' değil (G. 76/1)

Bayramın ilk günü bayram namazı kılınır ve bayramlaşma ile ilgili ritüeller yapılır. Bunu bilen şair, bayramın ikinci günü sevgiliye kavuşmak için onu davet eder. Şaire göre sevgilinin bu davete sabah veyahut akşam gelmesinin bir farkı yoktur. Onun için önemli olan vuslattır:

Pek umar teşrîfini 'ıydın ikinci gün Nedîm
Gündüzün olmazsa ahşâm olsa da mâni değil (G. 76/8)

Sevgiliden uzak olan âşık, bir gece vakti sevgiliyi düşünmekten tarihe dalar. Gecedен sabaha kadar *Mahmud ve Ayaz*'ın hikâyesini ezberler³⁰.

Düşüp bu gece tevârîhe fikr-i gülle hezâr
Ayâz kıssasın etdi sabâha dek ezber (K. 13/14)

Aşağıdaki beyitte Nedîm; âşığın, sevgilinin haberi olmamasına rağmen, her gece sabahlara kadar onun hayaliyle içip eğlendiğini söyler:

Sen bî-haber hayâlin ile gûşelerde biz
Tâ subh olunca her gece 'ayş u dem eyleriz (G. 49/2)

Şair, her gece eğri topuğa benzeyen kadehleriyle şarap kadehini kaldıranlara sitem eder. Çünkü âşıklar, zevkusefa içindekilerin aksine türlü türlü sıkıntılar çekmektedirler:

Biz topuk çalmada siz zevk u safâda her şeb
Kaldırıp ka'b-ı muhannâ gibi câm-ı bâde (G. 129/5)

5. Gece-Efendi

Nedîm'in şiirlerinde devrin padişahı ve sadrazamını övdüğü birçok örnek bulunmaktadır. Şair, III. Ahmed'i övdüğü beyitte, onun her gün ve gecesinin nevrüz ve bayram havasında geçmesini niyaz eder:

Her şebin devlet ile kadr ola yahûd kim ıyd
Her günün zevk ile nevrûz ola yahûd bayram (K. 14/21)

³⁰ Sultan Mahmud ve Ayâz hikâyesiyle ilgili bk. Fatma Büyükkarcı Yılmaz, "Bilinmeyen Bir Şair Selâmînin, Tevhid Risalesi ve 'Sultan Mahmud ve Ayaz Hikâyesi' Üzerine", *Turkish Studies*, C. XI/XV, 2016, s. 85-104.

Nedîm, kendisini himaye edip lütuflarda bulunan İbrahim Paşa'yı da şiirlerinde metheder, onun büyüklüğü ve şerefi için gece gündüz dua etmeyi kendine farz kabul eder:

Du'â-yı 'izz ü câhın zimmetimde farz bilmişdim
Ederdim rûz u şeb medhinle meclislerde gûyâyî (K. 9/32)

İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde geçirdiği bir bayramı anlatan Nedîm, bunca ay ve yıl geçmesine rağmen dünyada böyle bir bayram olmadığını, o kadar çok sabah ve akşam olmasına rağmen böyle bir gün doğmadığını söyler:

Cihânda böyle bir ıyd olmadı çok sâl ü meh geçdi
Felekte böyle bir gün doğmadı çok subh u şâm oldu (Kt. 6/16)

Bir başka beyitte İbrahim Paşa'nın silah kullanmaktaki maharetinden bahseden şair, onun karanlık gecede karıncanın içindeki sırrı bile hata yapmadan vurabileceğini söyler. İbrahim Paşa'yı övdüğü başka bir beyitte onun gece gündüz ihsanlarda bulunduğunu belirtir. Saçılan şeyin bir de toplayıcısı olmak zorundadır. İşte feleğin, bu ihsanları toplamaktan boynu iki kat olmuştur:

Hatâ etmez tûfeng-i desti ger târiki-i şebde
Nişân-gâh olsa ona sîne-i mûr içre olan râz (Kt. 32/6)

Devşirmededir saçdığı ihsânı şeb ü rûz
Pîr-i feleğin anun için kaddi dütâdır (K. 22/19)

Şair, meclis sahibinden çalgıcılarının gece gündüz demeksizin coşkulu nağmeler çalmasını istemesini söyler. Bu nağmelerin Acem³¹ makamında *darb-ı fetih*³² usulünde olmasını ister:

Mutrıbların her rûz u şeb kılsınlar âheng-i tarab
Amma usûli feth ü darb olsun makâmı hem 'Acem (K. 12/5)

6. Gece-Uyku

İnsan yaşamının, daha sağlıklı ve kaliteli devam etmesi için uyku önemlidir. Günün yorgunluğunun giderilmesi için iyi bir gece uykusuna ihtiyaç vardır. Bayramın ilk gününün tebrik merasimiyle geçtiğini belirten şair, günün yorgunluğunu atmak için bayramın ilk gecesini uyku ile tamamlayacağını söyler:

³¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Cınuçen Tanrıkorur, "Acem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, 321-322.

³² Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Özkan, "Darb-ı Fetih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, 486-487.

İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merâsimle geçüp
Gecesi dahi olup maslahat-ı hâb tamâm (K. 10/13)

Gece yapılan meclisler, meclis katılımcılarının uykusuz kalmalarına neden olur. Sevgilinin uyku kokan mahmur gözlerini gören Nedîm, onun hangi sohbet meclisini ihya ettiğini sorar. Onun uykusuz gözleri, gecenin bir habercisidir:

Aceb ne bezimde şeb-zindedâr-ı sohbet idin
Henûz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar (G. 16/3)

Hasta olan kişilerin hastalıklarıyla ilgili şikâyetleri geceleri daha da şiddetlenir. Aşk hastalığına yakalanan âşık, uykusuz geçirdiği gecelerin sabahını yine uykusuz tamamlar. Nedîm, sabah uykusunu sevgiliye saklayıp âşıktan esirgeyen sabah vaktini eleştirir:

Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh gûyâ kim
Şeker-hâbın hemân ol gözleri bâdâm için saklar (G. 19/3)

Âşık, her gece sabahlara kadar sevgilinin güzel yüzünü hayal eder. Bundan dolayı geceleri uyuyamaz ve uykusuz kalır:

Sünbülîstân-ı hatın fikriyle her şeb tâ seher
Göz döner bin kerre bir hâb-ı perîşân üstüne (K. 3/20)

7. Gece-Şâir

Nedîm, zihnindeki düşünceleri ışıltılı bir muma benzetir. Bu düşünceler o kadar parlaktır ki geceyi aydınlatır ve mumun etrafını dolaşan pervaneler, şairin kaleminin etrafında dolaşmaya başlar. Diğer beyitte yıldızların, şairin hiç söylenmemiş düşüncelerine her gece altından bir örtü hediye ettiğinden bahseder:

Zihn-i vekkâdının evsâfını yazdıkça senin
Geceler kilkimin etrâfına pervâne gelir (K. 16/25)

Encüm değil felekde kazâ bîkr-i fikrime
Her şeb hediye bir tutuk-ı zer-nişân verir (K. 4/60)

8. Gece-Vuslat

Âşığın en büyük arzusu, sevgiliye kavuşmaktır. Şair, sevgiliye kavuşacağı gece vaktini oruçlunun iftar edeceği vakti beklediği gibi beklemektedir. Çünkü onun için sevgiliyle birlikte olacağı gece vakti, iftar vakti kadar kıymetlidir. Fakat sevgili, sabahı koynuna almış gibi âşığın yanına geceleri gelmez:

Rakkâs bu hâlet senin oynunda mıdır
Âşıklarının günâhı boynunda mıdır
Doymam şeb-i vaslına şeb-i rûze gibi
Ey sîm-beden sabâh koynunda mıdır (Rb. 3)

İzzet Ali Paşa'nın bir gazelinin taşıdığı Nedîm, onun gazelinin “Şâhid-i maksûd âgûşumda ben mahrûm-ı kâm/Subha dek teklîf-i vuslatla cidâl eylerdi yâr” beytinde sabaha kadar sevgiliyi vuslata ikna edemeyen âşığı anlatır. Yanlışlıkla söylediği sözlerin ağırlığı altında ezilen, fakat sevgiliye karşı isteğinden vazgeçmeyen âşığın çaresizliğini anlatan Nedîm, gece boyunca sabaha kadar inadında direnen sevgiliye sitem eder:

Şâhid-i maksûd âgûşumda ben mahrûm-ı kâm
Hiç görünmez bu iki söz arasında iltiyâm
Var ise tağlît için söylenmiş ola bu kelâm
Fi'l-hakîka maslahat ger kalmış olsa nâ-tamâm
Subha dek teklîf-i vuslatda cidâl eylerdi yâr (Msmt. 7/2)

9. Âşığın Zaman Mefhumunu Yitirmesi

Âşık, sevgiliye olan bağlılığından dolayı sadece ona ait unsurlarla ilgilenmektedir. Bu durumu anlatan Nedîm'e göre âşık, sevgilinin alnı ve siyah zülfünden başka hiçbir şeye önem vermez. Çünkü âşığın gönlü zaman kavramı anlamını yitirmiş, onun için sabah ve akşam arasında hiçbir fark kalmamıştır:

Bir cebînin bir dahi zülf-i siyeh-fâmın bilir
Dil ne subhun fark eder bi'llâh ne ahşamın bilir (G. 36/1)

Sonuç

Nedîm'in şiirlerinde zevk, haz, arzu, istek, kavuşma, hasret gibi kavramlar oldukça fazla yer bulmaktadır. “Gece” mefhumunun geçtiği yerlerde de “gece”nin bu kavramlarla bağlantılı olarak geçtiği görülmektedir. Şair, sevgilinin güzellik unsurlarını geceye ait öğelerle ilişkilendirmiş; geceyi aşk, meclis, eğlence ve şarap ile birlikte kullanmıştır. Ona göre gece sevgiliyle birlikte geçirilecek zamandır.

Nedîm'in “gece” mefhumunu bu kadar çok kullanmasını, onun eğlenceye, şaraba ve güzellere düşkünlüğü ile açıklayabiliriz. Çünkü birçok yasak ve cezanın bulunduğu toplumda, meşru kabul edilmeyen bu eylemler gizlice ve geceleri yapılabilmektedir. Bundan dolayı şairin şiirlerinde gece, meşrebine uygun hayatı yaşayabileceği önemli bir zaman dilimi olarak yer almıştır.

Gece kavramının geçtiği birçok yerde gündüzü de kullanan şair, sabah olmasını hiç istemez. Çünkü onun derdinin dermanı gecedir. Fakat sevgiliyle birlikte olmak için yanıp tutuşan NedİM'in, kavuştuktan sonra yaşadığı ayrılık endişesi ve korkusu da dikkat çekmektedir. Bu durum aslında onun, mutluluğu tam olarak yaşayamadığını gösterir. Gecenin olmasını dört gözle bekleyen şair, sevgilinin kendisiyle görüşüp görüşmeyeceğini bilememenin verdiği ıstırapla sabahlara kadar acı içinde bekler. Ayrıca o, geceyi sevgiliyle birlikte geçirme isteğini hiç çekinmeden dile getirmesine rağmen, sevgili başkalarına gösterdiği ilgiyi ve yakınlığı ona göstermez. Âşığın endişelenmesine ve öfkelenmesine neden olan bu durum sonucunda âşık, sabahlara kadar feryat eder.

NedİM, gece ile ilgili dinî kavramları da kullanmıştır. Âşık sevgiliyi, oruçlunun iftar vaktini beklediği gibi bekler. Devrin padişahı ve devlet büyüklerinin düzenledikleri gece meclislerinden de bahsederken şair, onların meclisindeki eğlenceler geceleri Kadir gecesi; gündüzleri bayram gününe dönüştürmüştür.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki NedİM'in gece ile ilgili şiirlerinde zevk ve arzular ön planda olmasına rağmen sevgiliye kavuşamama ve sevgiliden ayrılık korkusu da dikkat çeker. Bu durum şairin zevk ve endişe inlemeleri arasında kalmasına neden olmuştur. Yani onun şiirlerdeki geceye zevk ve eğlence daha çok hâkimdir, fakat bu şiirlerde gece arzu ve korkunun çatıştığı bir zaman dilimi olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Altınay, Ahmet Refik, *Lâle Devri*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 1973.
- Babacan, İsrâfil, *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki Hindî (Hint Üslûbu)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Batıslam, Hanife Dilek, "Mihri Hatun Divanı'nda Gece", *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 331-348.
- Boztopraklı, Gülsüm Funda, *Divan Şiirinde Gece (XV.-XVI. yüzyıl)*, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Büyükkarcı Yılmaz, Fatma, "Bilinmeyen Bir Şair Selâmînin, Tevhid Risalesi ve 'Sultan Mahmud ve Ayaz Hikâyesi' Üzerine", *Turkish Studies*, C. XI/XV, 2016, s. 85-104.
- Edib Ahmed Bin Mahmud Yükneki, *Atabetü'l-hakayık*, Çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

- Forster, Edward Morgan, *Roman Sanatı*, Çev. Ünal Aytür, İstanbul, 1982.
- Gönel, Hüseyin, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, *Turkish Studies*, C. V, 2010, s. 208-222.
- İçli, Ahmet, *Mihr ü Mâh, Gelibolulu Mustafa Âli, İnceleme-Metin*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2009.
- Kabadayı, Osman, *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Kırıkkale, 2007.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lugati't Türk Tercümesi*, Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2007.
- Kırnık, Hacı, 16. yy. *Sonrası Osmanlı Toplumunda Eğlence Kültürüne Genel Bakış*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.
- Kızılırmak, Abdullah, *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.
- Köksal, Mehmet Fatih, “Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler”, *Millî Folklor*, S. 53, 2002, 114-125.
- Macit, Muhsin, *Nedim Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2016.
- Mazıoğlu, Hasibe, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- Mevlana Celaleddin-i Rumî, *Divan-ı Kebir I*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957.
- Mevlana Celaleddin-i Rumî, *Rubailer I*, Çev. M. N. Gençosman, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1974.
- Mum, Cafer, “Sebk-i Hindî’de Beyit Yapısı, Paradoksal İmajlar ve Çoklu Duyulama”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, Haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2009.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.
- Öger, Adem - Yıldız Altın, Kübra, “Uygurlarda Şamanizmden İslama Kötü Ruhların Dönüşümü”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2016, s. 14-25.
- Özdemir, Semih, “Şevkitarab ve Canfezâ Makamları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Canfezâ’dan Doğmuş Bir Şevkitarab mı Yoksa Şevkitarab’da Kaybolan Bir Canfezâ mı”, *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, S. 1, 2017, s. 61-86.

- Özkan, İsmail Hakkı, “Darb-ı Fetih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, 486-487.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2011.
- Sefercioğlu, Mustafa Nejat, *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Amil Çelebioğlu için Yazdıklarım*, Hiperyayın, İstanbul, 2017.
- Tanrıkorur, Cinuçen, “Acem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, 321-322.
- Türkçe Sözlük (Cilt 2)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Yaraşır, Ömer, *Nedim Divanı Tahlili*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Edirne, 1996.
- Yazar, İlyas - Kaplan, Orhan, “XVIII. Yüzyıl Klâsik Türk Şiirinde Eş Anamlı, Yakın Anamlı ve Aralarında Anlam İlgisi Bulunan Kelimelerin Stilistik Açıdan Kullanımı: Şeyh Gâlib, Nedim ve Koca Râgıb Paşa Örneği”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 4, 2014, s. 219-241.

